

tidsskrift *sb.*, -et, -er, i sms.
 tidsskrift- el. tidsskrifts-, fx
 tidsskrift(s)artikel.

tidsspild *sb.*, -et el. tids-

spilde *sb.*, -t.

Nyt fra Sprognævnet

spørgsmål, *bf.* pl. ene

tidsstemple *vb.*, -ede.

tidsstempling *sb.*, -en, -er.

Luder og laban.

De grimme ord i to generationer

Af Marianne Rathje

For nylig var ”det grove sprog” endnu en tur i mediemaskinen. Anledningen var at et mobiltelefonselskab havde spurgt danskerne om omgangstonen i Danmark var blevet hårdere, og dette skulle 77 % af de adspurgte angiveligt have svaret bekræftende på. Som forklaring på at tonen bliver oplevet som værende grovere nu end tidligere, blev det i den efterfølgende debat i medierne foreslået at der måske bare er forskel på de udtryk unge og ældre mennesker bruger. I denne artikel kommer vi et svar på dette og lignende spørgsmål nærmere:

- Er der forskel på hvilke ord unge og ældre synes er de grimme ord de kender?
- Og oplever unge og ældre generelt bandeord som negativt eller positivt?

jeg fået 844 personer til at svare på 1) hvilke bandeord de synes er de grimme de kender, og 2) om de synes godt eller dårligt om bandeord. Deltagerne var dels unge i alderen 13-14 år, dels ældre mennesker i alderen 65-93 år, og undersøgelsens deltagere kom både fra Sjælland og Jylland, fra store byer og små byer, og der deltog både drenge/mænd og piger/kvinder.¹

Forskellen på bandeord og skældsord

Ofte skelner vi ikke mellem forskellige typer af ”grimme” udtryk. Vores børn må typisk ikke sige *fuck*, *for helvede*, *idiot* og *luder*, og de nævnte udtryk tilhører overordnet set noget der, i hvert fald af mange, anses for at være ”grim/upassende/stødende” sprogbrug. Men udtrykkene tilhører også forskellige

Data

For at kunne undersøge disse spørgsmål har

¹ Se Rathje & Grann 2011 for en grundigere redegørelse for undersøgelsens data.

underkategorier hvis man kigger nærmere på dem.

Fuck og *for helvede* er bandeord. Nogle skelner mellem ”kraftudtryk”, ”eder”, ”forbandelser” og ”bandeord”, men i artiklen her går alle former under betegnelsen ”bandeord”. Bandeord er karakteristiske ved at man med dem udtrykker følelser og holdninger, og de er knyttet til forskellige tabuer. *Fuck* har fx forbindelse til tabuet ”sex”, mens *for helvede* er knyttet til tabuet ”religion”. Andre tabuer er ”afføring” (fx *lort!*) og ”sygdom” (fx *kraftedeme*). Et andet karakteristisk træk ved bandeord er at de ikke skal forstås bogstaveligt, dvs. at fx *fuck* brugt som bandeord ikke henviser bogstaveligt til den seksuelle akt (engelsk *fuck*, som betyder ’knep(pe)’), men er et udtryk for en følelse, som kan være positiv, fx ”Fuck, hvor spillede landsholdet godt i aften!”, eller negativ, fx ”Fuck, hvor spillede jeg en dårlig tenniskamp i dag!”.

Et udtryk som *luder* er derimod et skældsord. Skældsord minder på mange måder om bandeord fordi også de udtrykker en følelse eller en holdning, og de er ligeledes tilknyttet tabuer. *Luder* har fx forbindelse til tabuet ”prostitution”, og andre tabuer kan være ”homoseksualitet” (fx *bøsse*) og ”psykisk sygdom” (fx *psykopat*), og de skal ikke forstås bogstaveligt, dvs. *luder* refererer som skældsord ikke til en prostitueret, men udtrykker en holdning til en bestemt person som *ikke* er prostitueret i den bogstavelige betydning. Og lige netop det *personrettede* adskiller bandeord og skældsord fra hinanden: Skældsord bruges om personer, mens bandeord ikke gør. Man kan fx kalde en person som man er sur på, for *luder*, men man siger ikke *luder* hvis man hamrer sig hårdt over fingeren. Her

hjælper i stedet bandeordene, dvs. *fuck*, *for helvede* og *for satan*, med at dulme smerten.

I det almindelige hverdagsprog tænker de fleste ikke over at det grove sprog kan inddeles i bandeord og skældsord, men det er faktisk en nyttig skelnen fordi skældsordene uden tvivl har større følelsesmæssige konsekvenser for tilhøreren end bandeordene har. At kalde en pige for *smatso* påvirker alt andet lige den pige som skældsordet er rettet mod, mere følelsesmæssigt end hvis den samme pige overhører en sige ”Av, for helvede” fordi han slog sig. Pigen kan blive stødt over ”Av, for helvede”, men sandsynligvis ikke i lige så høj grad som ved at få *smatso* smidt i hovedet. Det er altså især skældsordene der er leverandør til ”den hårde tone”, selvom også visse bandeord kan virke voldsomme på modtageren, jf. fx ”Det er noget pis du siger”.

De grimme ord

Det er som nævnt almindeligt ikke at skelne mellem bandeord og skældsord. Dette faktum åbenbarede sig også da undersøgelsens deltagere blev spurgt hvilke bandeord de synes var de grimme de kendte. Det kom der, for især de unges vedkommende, en hel masse skældsord ud af. Således udgjorde skældsord hele 68 % af de unges bud på spørgsmålet, mens de ældres bud på de grimme bandeord de kender, indeholder 17 % skældsord. De unge anfører altså signifikant flere skældsord end de ældre: De unges opfattelse af grimme bandeord er i høj grad lig med skældsord, mens de ældre ikke i samme grad tyr til skældsordene når de skal finde grimme ord. Den samme forskel på unge og ældre viste sig i øvrigt i en lignende svensk undersøgelse (Stroh-Wollin 2010). Forskellen

kan skyldes de unges manglende kendskab til inddelingen i ”bandeord” og ”skældsord”, eller formuleret på en anden måde: De unge har åbenbart en bredere definition af bandeord end ældre (og sprogforskere) har. At de unge anfører mange skældsord når de bliver spurgt om bandeord, kan også være et udtryk for en sproglig ”oprustning”, sådan at bandeord er blevet så uskyldige at de ikke længere tæller som grimme ord, og skældsord er blevet de nye bandeord.

Nedenfor ser jeg nærmere på de *skældsord* som de to generationer anfører som de grimme udtryk. *Bandeordene* lader jeg altså hvile i denne omgang.

Ser man på hvilke *skældsord* (altså *ikke* bandeord) de ældre og unge hyppigst anfører som de grimme udtryk de kender, er der enighed om førstepladsen (se figur 1):

Unge top-10	Ældres top-10
1. <i>luder</i>	1. <i>luder</i>
2. <i>kælling</i>	2. <i>idiot</i>
3. <i>bøsse</i>	3. <i>svin</i>
4. <i>so</i>	4. <i>fuck you</i>
5. <i>bitch</i>	5. <i>mula²/fanden tage dig/mother fucker/</i>
6. <i>fuck dig</i>	<i>laban</i>
7. <i>idiot</i>	
8. <i>perker</i>	
9. <i>smatso</i>	
10. <i>pikslikker/svin</i>	

Figur 1: De grimme skældsord i spørge-skemaerne (frekvens)

2 Ordet *mula* kan ikke findes i ordbøgerne, men eksempler på Google viser at betegnelsen kan bruges om indvandrere, særligt med muslimsk baggrund. Måske er der tale om inspiration fra ordet *mullah* ’shiamuslimsk teolog, retslærd og religiøs leder af lavere rang’

De unge og ældre er helt enige om at *luder* er det grimme skældsord de kender. Herudover er *idiot* en genganger på de to lister, dog med forskellig placering (hhv. 7.-pladsen og 2.-pladsen), *svin* findes også i toppen hos begge aldersgrupper dog med forskellig placering (hhv. 10.-pladsen og 3.-pladsen), og *fuck you* hos de ældre findes som *fuck dig* hos de unge.

Typer af skældsord

Skældsordene kan (ligesom bandeord) deles op ift. tabuområde. De tabuområder som Allan & Burrige (2006) nævner at vi har i den vestlige kultur, er bl.a. de følgende (i parentes er eksempler på danske skældsord som er nævnt af nærværende undersøgelsesdeltagere):

- 1) kroppen og dens affaldsprodukter, fx *røvhul*, *numsefjæs*, *skid*, *lort*
- 2) kønsorganer og seksuelle handlinger, fx *møgfisse*, *pikhoved*, *bøsse*, *horeunge*
- 3) fysiske og psykiske sygdomme og handicap, fx *idiot*, *spasser*, *mongol*, *psykopat*
- 4) religion og kirke, fx *satan*, *laban*
- 5) prostitution og kriminalitet, fx *luder*, *trækkerdreng*, *skank*, *ho*
- 6) det dyriske, fx *svin*, *so*, *bitch*, *abe*
- 7) etnicitet, fx *perker*, *nigger*, *perle*.

Udover disse fire tabuområder har jeg ud fra materialet tilføjet yderligere to, nemlig:

(jf. Den Danske Ordbog), måske fra ordet *mulat* ’person af blandet sort og hvid afstamning’ (DDO). Udtrykket *mula* anvendtes i min barndom i 1980’erne, men er vist forældet i dag.

I figur 2 ses fordelingen af de to generationers anførte skældsord på disse 7 typer ift. tabuområder. Kategorien ”blandet” indeholder udtryk der refererer til flere forskellige tabuområder på én gang, fx *luderso*, *piksvin* og

negerfisse, og kategorien ”andet” refererer til ord der ikke kan placeres i resten af kategorierne, fx *kælling* og *sæk* der ikke har tilknytning til nogen af de nævnte tabuområder.

	Unge anførte skældsord	Ældres anførte skældsord	Forskel i procentpoint
Kroppen og dens affaldsprodukter	4 %	2 %	2
Kønsorganer og seksuelle handlinger	19 %	7 %	12
Sygdomme og handicap (fysiske og psykiske)	6 %	20 %	14
Religion og kirke	0 %	5 %	5
Prostitution og kriminalitet	35 %	55 %	20
Dyr	14 %	7 %	7
Etnicitet	3 %	2 %	1
Andet	12 %	2 %	10
Ved ikke	1 %	0 %	1
Blandet	7 %	0 %	7

Figur 2: De unges og ældres anførte skældsord fordelt på type

Begge generationer har procentuelt flest udtryk fra tabuområdet prostitution, simpelthen fordi udtrykket *luder* er det mest frekvente i begge generationer. Men herefter hører lighederne også op: De ældre har procentuelt flere skældsord fra kategorierne ”prostitution” og ”sygdomme og handicap”, mens de unge har procentuelt flere skældsord fra kategorierne ”kønsorganer og seksuelle handlinger” og ”dyr”.³

Hvad kan disse forskelle pege på? En mulig tolkning er at skældsord omhandlende

”prostitution” og ”sygdomme og handicap”, er på vej ud af sproget (fordi det er dem de ældre bruger), og omvendt at skældsord med tilknytning til områderne ”kønsorganer og seksuelle handlinger” og ”dyr” er på vej ind i sproget (fordi det er dem de unge bruger). Altså kan der være tale om en forandring i vægtningen af tabuer som også vil vise sig som en sproglig forandring i typen af de skældsord vi kommer til at bruge i fremtiden. Forskellene kan også afspejle hvilke områder generationerne pga. deres livsfase opfatter som særligt tabuiserede. I hvert fald kan et tabu som fysiske og psykiske handicap og sygdomme være et mere relevant tabu for en pensionist end for en teenager, mens ”kønsorganer og seksuelle handlinger” omvendt

3 Der er desværre en del af disse resultater der ikke kan signifikant testes, fordi der er for få forekomster. De få resultater der kan signifikant testes (chi i anden-test), er til gengæld *ikke* signifikante, så man må tage forbehold for at resultaterne kan bero på tilfældigheder.

kan være et mere relevant tabuområde for en teenager end for en pensionist.

Nedsættende betegnelser for kvinder

Det er bemærkelsesværdigt så stor en andel af de unges skældsord der kan placeres i kategorien ”andet”. Dette resultat vidner for det første om at de unge anfører rigtig mange forskellige skældsord, og for det andet om at de unges kreative udtryk ikke altid lader sig rubricere. Tager man et nærmere kig på hvad der gemmer sig i kategorien, viser det sig dog at størstedelen af udtrykkene, nemlig 91 % af de i alt 119 udtryk der gemmer sig under ”andet”, omhandler nedsættende betegnelser for kvinder.

Det hyppigste udtryk under rubrikken er *kælling* der jo ikke er et nyt udtryk, men et gammelt udtryk der blot ikke kan indpasses i de opstillede seks kategorier. Det næsthypigste skældsord i kategorien er *sæk* der ligesom *kælling* er et ældre nedsættende udtryk om kvinder, som blot ikke passer under de andre tabuområder.

Kaster vi et blik på skældsordene i de seks opstillede kategorier, findes yderligere flere nedsættende udtryk om kvinder. Helt præcist udgør de nedsættende udtryk om kvinder 60 % af alle de skældsord de unge nævner (på tværs af de øvrige skældsordstyper). Til sammenligning udgør nedsættende udtryk der sandsynligvis kun bruges om mænd (fx *trækkerdreng* og *bøsse*) 12 % af de unges skældsord. Sammenligner vi de unges nedsættende betegnelser for kvinder (60 %) med de ældres nedsættende udtryk om kvinder, udgør disse hos de ældre 55 % (og 0 % om mænd), så her er der en lille forskel på generationerne. Denne forskel kan enten tolkes som at de unge i

højere grad stødes af nedsættende betegnelser for kvinder end de ældre gør, eller at de har mere kendskab til udtrykkene i praksis, fx fordi de bruges mere blandt unge.

Engelske skældsord

Blandt de unges skældsord er der en del engelske ord. I alt 108 af de unges skældsord er engelske; det svarer til 10 %. De ældre har bare 3 engelske skældsord, men eftersom de ældre ikke har ret mange skældsord i det hele taget, udgør de engelske hele 7 %.

Umiddelbart ser det altså ikke ud som om der er den store forskel på andelen af engelske udtryk hos de unge og de ældre, men ser man på hvor mange forskellige engelske varianter de unge har anført, tegnes der et lidt mere nuanceret billede af en forskel på de unge og de ældre: Hvor de ældre kun angiver 2 forskellige engelske skældsord, angiver de unge hele 29 forskellige engelske varianter. Varianterne hos de ældre er udtrykkene *fuck you* og *mother fucker*; hos de unge er de engelske varianter bl.a. *asshole*, *boxhead*, *gayfucker*, *freak*, *skank* (’skøge’), *ho*, *bitch*, *son of a bitch* og *nigger*.

Forstærkende forled

Foran de skældsord som informanterne angav som de grimme, optræder nogle gange et forstærkende forled. Det kan dels være et adjektiv, som fx *fede ko*, og det kan være førsteledet i en sammensætning, som fx *møgluder*.

De ældre deltagere i undersøgelsen har kun tilføjet et forstærkende forled 2 gange (det udgør 6 % af ordene), mens de unge har tilføjet et forstærkende forled 120 gange (det udgør 12 % af ordene). De ældres anførte >

forstærkere er *dumme* og *fuckning*, altså dels et forstærkende led fra tabuområdet ”fysiske og psykiske sygdomme og handicap”, dels et fra tabuområdet ”kønsorganer og seksuelle handlinger”.

De unges hyppigste forstærkere er adjektiverne *fede* (fx *fede kælling*) og *fuckning* (fx *fuckning svin*) og de forstærkende forled *møg-* (fx *møgfisse*) og *smat-* (fx *smatso*). Også udtrykkene *klamme*, *billige* og *lorte-* anvendes en del gange, fx i udtryk som *klamme bøsse*, *billige fjams* og *lorteluder*.

Hos de unge finder vi flest forstærkende led fra udtryk der kan forbindes med tabuområdet ”kroppen og dens affaldsprodukter”, nemlig *fede*, *tykke*, *store*, *møg-*, *smat-* og *lorte-*, og næsthypigst repræsenteret er udtryk der kan forbindes med ”kønsorganer og seksuelle handlinger”, nemlig *fuckning*, *billig* og *forpulet*.

De unge gør altså hyppigt brug af et forstærkende forled når de angiver skældsord – et resultat der enten peger på de unges fantasifuldhed når det gælder om at finde på grimme ord, eller det peger på at skældsord blandt unge først tæller ”rigtigt” når det er forstærket, altså en indikation på at skældsordet i sig selv ikke er kraftfuldt nok.

Ødelægger bandeord sproget?

Det afsluttende spørgsmål i spørgeskemaet til både de ældre og de unge var om de synes dårligt om bandeord. Blandt de ældre var der en overvejende stor del af dem, nemlig 94 %, der svarede ja til spørgsmålet – altså at de synes dårligt om bandeord. Hos de unge ser det noget anderledes ud: Kun 47 % af det samlede antal unge synes dårligt om bandeord, og forskellen på de unge og ældre er statistisk signifikant.

Specielt interessant er det at der er en stor forskel på hvor de unge kommer fra i landet i forhold til deres svar. Hos de unge sjællændere svarer kun 37 % ja til at de synes dårligt om bandeord, hvorimod hele 58 % af de unge jyder svarer ja. Denne forskel er tilmed statistisk signifikant. Tager man fordelingen på storby/provins, svarer kun 24 % af de unge fra storbyerne at de synes dårligt om bandeord, hvorimod 49 % af de unge fra provinsen svarer ja. Også denne forskel er statistisk signifikant. Vi ser altså en større andel af negative holdninger til bandeord i provinsen og særligt i Jylland.

Jeg bad også deltagerne svare på hvorfor/hvorfor ikke de synes dårligt om bandeord. De ældre svarer ofte at ”Det ødelægger sproget” og ”Det lyder grimt”. Også blandt de unge der svarer ja til spørgsmålet, er svaret ”Det lyder grimt” (i forskellige varianter). Der er også en del af de unge der svarer ”Det giver en dårlig stemning”. Som tidligere nævnt anfører de unge en del skældsord (fx *luder* og *bøsserøv*) ved spørgsmålet om hvilke bandeord de mener er de grimmeste. Dette tyder som nævnt på at de unge ikke skelner mellem skældsord og bandeord, og denne manglende skelnen kan være årsag til at flere unge skriver at ”Det giver en dårlig stemning”, eftersom skældsord er personrettede i modsætning til bandeord.

Blandt de unge der svarede nej til at de synes dårligt om bandeord, var en genganger i svarene ”Det er en del af sproget”, ”Sådan snakker man i dag” og ”Jeg er ligeglad med andres mening”. Disse svar indikerer at man er en del af et fællesskab når man bruger bandeord, og modsat at man skiller sig ud ved at bruge bandeord.

I en spørgeskemaundersøgelse om svenske bandeord fra 1970'erne (Andersson 1979) var holdningen til bandeord generelt at det var et tegn på et fattigt/dårligt sprog, mens denne holdning var sjælden i en nyere tilsvarende svensk undersøgelse (Stroh-Wollin 2010). I den nyere svenske undersøgelse var der flere der svarede at brugen af bandeord er en naturlig del af sproget og endda en brugbar ressource. De svenske undersøgelser viser altså et skift i holdningen til bandeord over tid. Vores undersøgelse kunne indikere det samme, eftersom mange af de unge er mere åbne over for brugen af bandeord, hvor de fleste ældre mener det er grimt at bruge bandeord. Det er dog svært at sige hvor stor en del af de unge der ændrer holdning i takt med at de bliver ældre, og dette vil reelt kun kunne belyses ved at lave en lignende undersøgelse af de samme deltagere (eller nogle tilsvarende) i fremtiden.

Mere *fucking bitch* og mindre *idiot*?

Var de unge og ældre så uenige om hvilke ord der er de grimme? Unge og ældre er enige om hvilket ord der er det grimme, nemlig *luder*. Men her hører lighederne også op. De ældre mener til forskel fra de unge at de grimme skældsord kommer fra tabuområderne ”prostitution” og ”sygdomme og handicap”, mens de unge til gengæld fortrinsvis anfører skældsord fra kategorierne ”kønsorganer og seksuelle handlinger” og ”dyr”. Denne forskel kan enten skyldes en forskel i hvad der optager generationerne på de livsstadier de befinder sig på, men forskellen kan også skyldes en igangværende sprogforandring, sådan at vi i fremtiden vil høre flere skældsord fra de tabuområder de unge

anfører, og færre skældsord fra de tabuområder som de ældre anfører: Altså mere *bøsse* og *so* og mindre *luder* og *idiot*.

Endnu en forskel på de to generationers anførte skældsord er at de unge anfører procentuelt flere engelske skældsord og flere nedsættende betegnelser for kvinder. Tidligere undersøgelser har vist at de unges sprog generelt indeholder flere engelske låneord end de øvrige generationers sprog (Rathje 2010), så naturligt nok gælder dette også for de ”grimme” ord. Mht. de nedsættende betegnelser for kvinder kan dette tolkes som et større kendskab til ordene blandt de unge, eller at de unge er mere følsomme over for fornærmelser der går på kvinder end de ældre er, eller også kan de hyppigere nedsættende ord om kvinder hos de unge ligeledes varsle en igangværende sprogforandring på skældsordsområdet. Altså mere *kælling* og *bitch*.

Der er også forskel på hvad de unge og ældre opfatter som bandeord. De ældres opfattelse af grimme bandeord er i høj grad lig med den traditionelle definition af bandeord, mens de unges opfattelse i høj grad er lig med skældsord. Dette kan dels skyldes et manglende kendskab til forskellen på bandeord og skældsord, dels skyldes at de unge ikke regner de traditionelle bandeord som ”grimme”, sådan at man er nødt til at personrette sine grimme udtryk for at gøre dem grimme nok. Dette kunne pege på en forklaring på de ældre generationers oplevelse af en forrælse af sproget. Den samme tendens kan gælde de mange forstærkende forled de unge anfører sammen med deres skældsord: Disse er medvirkende til en yderligere (oplevelse af) forrælse.

Endelig er der forskel på hvor slemt de >

to generationer opfatter de grimme ord: De fleste ældre er ikke glade for bandeord – de ødelægger sproget – mens halvdelen af de unge ikke ser de store problemer med de grimme ord: De er en del af sproget. Igen kan forskellen skyldes det ubekymrede livsstadie de unge befinder sig på, eller den kan skyldes en igangværende holdningsændring henimod en større accept af ”grimme” ord.

Der er altså på mange måder forskel på hvordan unge og ældre opfatter grimme ord, og det er derfor ikke usandsynligt at en *oplevelse* af at omgangstonen er blevet mere rå, kan bero på disse opfattelsesforskelle. Kan undersøgelsen sige noget om hvorvidt omgangstonen i Danmark *er* blevet grovere? Den kan sige noget om at unges og ældres tilgang til grimt sprog er forskellig. Men om sproget er blevet grovere, kommer an på om man sætter unges sprog lig med den udvikling sproget har taget og tager, altså som udtryk for en sprogforandring og holdningsændring der er sket eller er ved at ske, eller om man opfatter forskellene som udtryk for forskellige tilgange til livet i det hele taget, og sproget i særdeleshed, på forskellige livsstadier, som ungdom og alderdom er.

Litteratur

Allan, K. & K. Burridge (2006): *Forbidden words*.

Cambridge: Cambridge University Press.

Andersson, L.-G. (1979): *Varför är det fullt att svära?*

En enkät om attityder till svordomar, Publication 16, Department of General Linguistics, University of Umeå.

Marianne Rathje (f. 1973) er forsker i Dansk Sprognævn.

- Heidemann Andersen, M. (2007): “»Come on let’s play some matador!«. En undersøgelse af kodeveksling hos unge”, i: *Ved lejlighed. Festskrift til Niels Davidsen-Nielsen i anledning af 70-årsdagen*, red. af M. Heidemann Andersen, J. Nørby Jensen, M. Rathje & J. Schack. (Dansk Sprognævns skrifter 39.) København. S. 51–62.
- Rathje, M. (2010): *Generationssprog*, Dansk Sprognævns skrifter 43, København.
- Rathje, M. & D.S. Grann (2011): ”Unge og gamle holdninger til bandeord”, i: *Nyt fra Sprognævnet 2011/4*, s. 1-10.
- Stroh-Wollin, U. (2010): *Fula ord – eller? En enkät om attityder till svordomar och andra fula ord*, SoLiD 20, FUMS Rapport nr 230. Uppsala.

Speltmor, curlingmor og andre mødre

Af Margrethe Heidemann Andersen

Hvis man har fulgt med i avisernes debatindlæg i den senere tid, vil man have opdaget at et nyt begreb er opstået: *speltmor*. Men hvad er en speltmor egentlig, og hvad har kornsor-ten spelt med mødre at gøre?

Spelt er en meget gammel kornsort der efter at have været gået i glemmebogen i flere år nu har fået en renæssance sammen med andre gamle melsorter som fx ølandshvede og emmer, formentlig som en følge af den alme-
ne interesse for det nye nordiske køkken. Den forøgede interesse for spelt afspejles i Sprog-
nævnets samlinger hvor vi i år 2000 fandt det første (nyere) eksempel på en sammensæt-
ning med *spelt*, nemlig *speltmel*. Senere har vi så indsamlet bl.a. *speltbrød* (2001) og *speltøl* (2003). Eksemplerne er helt upåfaldende og betegner blot nogle produkter hvori der ind-
går spelt, men allerede i starten af nullerne begynder man at associere speltbrød og spelt-
bagning med en bestemt type mennesker. En søgning i Infomedia, pressens artikeldatabase på nettet, giver flere eksempler på disse asso-
ciationer, bl.a. dette: ”Nå, men jeg er kommet frem til, at simple living er en god opfindelse, og hvem vil ikke gerne være med på noderne? Man behøver imidlertid ikke gå rundt i blødt, sandfarvet hør og prikke potteplanter og bage speltbrød på en gård langt ude i skoven og kun lytte til P1 og ellers melde sig ud af den fragmenterede hverdag” (Fredericia Dagblad

10.4.2004). Speltbrød forbindes her med en livsform hvor man fokuserer på det hjemlige liv, på hjemmebagning og på naturen – eller, som der står i Berlingske Tidende 23.7.2005, ”Det overskudsagtige hjemmeliv med børn, der spiller rundbold på gaden, mens mor bager speltboller og far pudser golfsættet”.

Det er tilsyneladende i visse bestemte bo-
ligkvarterer at man dyrker ”simple living”. Disse boligkvarterer kan man så passende kalde *speltghettoer*. Det første eksempel på dette ord som jeg har fundet, stammer fra Berlingske Tidende 5.1.2007, og det betegner ”de nye kvarterer med splinternye parcelhu-
se, hvor de nybakte mødre går rundt med deres splinternye prestigebarnevogne og holder mødregruppe over hjemmebagte økologiske speltboller, mens de langtidsammer”. Senere på året kan man i Jyllands-Posten 4.11.2007 læse at den århusianske bydel Frederiksbjerg ”med lige dele spydighed og misundelse” bliver omtalt som ”en speltghetto”, og at be-
boerne i den århusianske speltghetto har det tilfælles med Østerbro i København og H.C. Andersen-kvarteret i Odense at beboerne synes ”at have opnået konsensus om alt i tilværelsen lige fra den ugentlige basiskasse fra Aarstiderne over Verner Pantan-lamper til fuld opbakning omkring Naser Khader og Ny Alliance”. Det er et udsagn der er fuldt af fordomme, men vi kender dem sikkert >

alle: De veluddannede, økonomisk velfunderede mennesker der går op i økologi – og som bager deres langtidshævede speltboller selv.

I *speltghettoen* bor ikke overraskende *speltsegmentet* – som vi i øvrigt også kalder *caffelattesegmentet*, dvs. den højtuddannede, vellønnede og globalt orienterede del af befolkningen (nyeordidansk.dk) – og det er her vi finder speltmødrene. Det ældste citat på *speltmor* (eller rettere på flertalsformen *speltmødre*) som jeg har fundet, stammer fra BT 29.6.2009 og handler om Caroline Wozniacki. Citatet lyder: ”I et Danmark besat af speltmødre, der pusler og nusler om deres børn, fjerner enhver forhindring, er det vidunderligt at se, hvad der skaber en rigtig stjerne: Træning, disciplin, dedikation”. I dette citat er en speltmor nogenlunde det samme som en curlingmor, dvs. en mor ”der overbeskytter og overforkæler sine børn” (nyeordidansk.dk). I citatet ligger der også

en antydning af at speltmødre ikke fokuserer på karriere, træning og disciplin, men nok snarere på de mere bløde, hjemlige værdier. Andre betegnelser for sådanne mødre er de amerikanske *hockeymom* (eller på dansk *hockeymor*) og *soccermom* der alle betegner kvinder der prioriterer familielivet højt og fx ofte kører deres børn til hockey- og fodboldkampe, og som vi bl.a. forbinder med den amerikanske politiker Sarah Palin. Andre betegnelser for mødre der overbeskytter deres børn, er de gamle danske ord *hønemor* og *pylremor*.

Men en speltmor er ikke blot en kvinde der overbeskytter sine børn og bruger så mange timer som muligt sammen med dem. I den senere tid har man således kunnet læse adskillige indlæg i aviserne om livet som speltmor over for livet som karrierekvind. I en artikel i Lederne, 12.10.2011, kan man således læse at ”spelt-mødrene er dem, der går på del-

tid for at være 100 procent mor, eller dem, der tager hjemmelavet kebab og couscous med til fællesarrangement i børnehaven, eller dem, der opgiver klatringen på karrierestigen for i stedet at åbne en butik med børnetøj”. Citatet giver en noget stereotyp fremstilling af speltmoren som kvinden der prioriterer hjemmelivet, børnene og det hjemmebagte brød højere end karrieren, mens karrierekvinden er hende der prioriterer karrieren frem for børnene – hende som man også med en lidt ældre betegnelse kunne kalde *ravnemor*.

Som det ses, er fronterne trukket skarpt op, og man kan undre sig over at det ikke skulle kunne være muligt at have både lidt af speltmoren og lidt af karrierekvinden i sig. Og noget kunne tyde på at der er flere kvinder der mener at de indeholder begge sider. Det viser det følgende eksempel fra Ringsted Weekend 23.2.2012 der handler om en kvindelig tandlæge der ”betegner sig selv om en karrierekvinde, når hun er på klinikken, og når hun er hjemme, så er hun en ”speltmor” (omsorgsfuld mor; red.)”. Citatet er helt nyt, og redaktionens behov for at forklare speltmor med ”omsorgsfuld mor” kan skyldes at en speltmor ellers som demonstreret ovenfor er noget helt andet, og at den diskussion der ligger til grund for speltmorbegrebet, jo handler om kvinder der enten er karrierekvinder eller speltmødre – og som kritiserer hinanden indbyrdes for det valg de nu engang har truffet i forhold til børn og karriere.

Det mest interessante i den sammenhæng er måske hvor speltfaren er henne, for han er nærmest ikkeeksisterende. Der findes enkelte eksempler på *speltfar* eller *speltfædre* i Infomedia. Det ældste er fra 30.1.2012 og lyder: ”Vi taler kun sjældent om speltfar eller

Margrethe Heidemann Andersen (f. 1971) er seniorforsker i Dansk Sprognævn

karrierefar, for en mand er åbenbart bare far for sine børn, mens en kvinde er polariseret i hhv. spelt- eller karrierestrigle-segmentet. Hvorfor? Ja, det kunne jeg godt tænke mig at vide”. Og selvom det skal nævnes at vi også kender til *ravnefædre* og *curlingfædre*, og at *weekendfar* (der findes i ordbøgerne) også har den kvindelige pendant *weekendmor* (der endnu ikke har fundet vej til de trykte ordbøger), er der ingen tvivl om at den debat der er udgangspunktet for denne artikel, handler om kvindens valg mellem børn og karriere – ikke mandens. Og dermed er vi vist kommet til et punkt i ligestillingsdebatten som ligger uden for rammerne af denne artikel!

Må jeg få en til is?

SPØRGSMÅL: Mine børn siger næsten helt konsekvent fx ”må jeg få **en til** is?” Jeg prøver at lære dem at det hedder ”må jeg få **en is til**?”, men det hjælper vist ikke, og nu har jeg også hørt voksne sige fx ”vil du have **en til** kage?” i stedet for ”vil du have **en kage til**?” Er det mig der er helt galt på den?

SVAR: Nej, det er det nu ikke. Adverbiet (biordet) *til* bruges her ”som udvidelse el. forøgelse af noget” (Politikens Nudansk Ordbog med etymologi, 4. udg., 2010), og i den traditionelle sprogbrug placeres det i sådanne konstruktioner ganske rigtigt umiddelbart efter substantivet (navneordet), fx *tag bare et stykke til*.

Konstruktionen med *til* foran substantivet er dog ikke helt ny. Allerede Ordbog over det danske Sprog (bd. 23, 1946, www.ordnet.dk/ods) nævner således ordforbindelsen *en til gang* (for *en gang til*). Ordbogen karakteriserer forbindelsen som ”barnesprog”, mens Den Danske Ordbog (www.ordnet.dk/ddo) nøjes med at konstatere at konstruktionen ”en til + SUBSTANTIV” især forekommer i talesprog. Ordbogen giver eksemplet: ”Mens jeg vaskede en til kop af, gik han på toilettet” (Morten Vizki: Begge ben, 1990).

Man kan hævde at der i den traditionelle

konstruktion ”en + SUBSTANTIV til” logisk set må være underforstået et led: ”Må jeg få en is til (dem jeg allerede har fået?)”, ”de fik et barn til (dem de havde i forvejen)”, ”han tog en øl til (dem han allerede havde taget)” osv. Forestillingen om et sådant underforstået led er dog næppe nærværende hos ret mange sprogbrugere, og det kan være en medvirkende årsag til at *til* undertiden flyttes hen lige før substantivet i konstruktionen. En yderligere grund kan være at ordene *en* og *til* i forvejen ofte optræder samlet: ”Vil du have en øl?” ”Ja, giv mig bare **en til**”. Herfra er der jo ikke langt til ”ja, giv mig bare **en til øl**”.

Det skal bemærkes at konstruktionen med *til* foran substantivet kun forekommer sammen med ordene *en* og *et*. Det er således muligt at sige fx *du må prøve rutsjebanen en til gang inden vi tager hjem*, men ikke *du må prøve rutsjebanen to til gange inden vi tager hjem*.

I mere formelt og højtideligt skriftsprog er det nok stadig det sikreste at holde sig til den traditionelle formulering, mens der i talesproget næppe kan være grund til at undgå sætninger af typen *må vi få en til is?, tag bare en til kage* osv.

JNJ

Pluralis af iPad og iPhone

SPØRGSMÅL: Hvordan skrives *iPad* og *iPhone*? Og hvordan bøjes ordene i pluralis?

SVAR: Disse ord står i øjeblikket i et vade-
sted mellem at være navne og appellativer.
Indtil videre vil vi anbefale at I skriver det
sådan som varemærkeindehaveren (Apple)
gør, dvs. *iPad* (med stort P).

Man kan forsøge at undgå at skrive ordet
lige efter punktum eller i starten af en tekst,
men hvis det ikke er muligt, skrives det *iPad*.

Mht. bøjningen anbefaler vi *en iPad* –
iPad'en/iPadden – *iPads* – *iPadsene*. Mulig-
heden med dobbelt-*d* findes fordi *a't* er kort
– dog udtales *dd* ikke blødt som fx i *padden*.
Muligheden med apostrof i bestemt form fin-

des fordi man ifølge § 6.4. i retskrivningsreg-
lerne i Retskrivningsordbogen (3. udg., 2001)
kan skrive *Fiat'en* (eller *Fiatten*). Det samme
gælder i øvrigt *iPod* (*en iPod* – *iPod'en/iPod-*
den – *iPods* – *iPodsene*).

Hvad angår *iPhone*, vil vi indtil videre
også her anbefale at I skriver det sådan som
varemærkeindehaveren gør, dvs. *iPhone* (med
stort P). Efter punktum bliver det *iPhone*.

Mht. bøjningen anbefaler vi *en iPhone* –
iPhonen – *iPhones* – *iPhonesene*. Der er ikke
grundlag for at benytte apostrof i bøjnin-
gen. Samme bøjning gælder i øvrigt ordet
smartphone: *en smartphone* – *smartphonen*
– *smartphones* – *smartphonesene*.

IEM

Dalai Lama eller dalai lama?

SPØRGSMÅL: Skal *dalai lama* skrives med
stort begyndelsesbogstav: *Dalai Lama* el.
dalai lama?

SVAR: Sprognævnet anbefaler at *dalai*
lama skrives med småt når det bruges ap-
pellativisk, dvs. som titel, fx *Den nuværende*
dalai lama hedder Tenzin Gyatso.

Dalai lama bruges dog ofte med tydelig
navnekarakter og skrives i sådanne tilfælde
med stort, fx ”Et af de seneste billeder af Va-
clav Havel er fra den 10. december, hvor han
mødte Dalai Lama i Prag” (VejleAmtsFolke-
blad.dk, 19.12.2011).

Ordet *lama* betyder ifølge Den Danske
Ordbog (www.ordnet.dk/ddo) ’fuldt indviet
buddhistisk munk i det tibetanske kloster-
hierarki’, og ordbogens eksempel er: ”Han
mødte lamaerne, læremestrene inden for
tibetansk buddhisme”. Ifølge Den Store Dan-
ske Encyklopædi (bind 4, 1996) er ordet *dalai*
mongolsk; det betyder ’hav’, i denne sam-
menhæng ’visdommens hav’. *Dalai lama* er
leder af den tibetanske buddhisme.

IEM og JS

Er tegnsprog et modersmål?

SPØRGSMÅL: Er tegnsprog et modersmål?

SVAR: Ja, tegnsprog er modersmål for en lille gruppe af mennesker hvoraf de fleste er døve.

Allerførst skal det slås fast at tegnsprog er sprog i samme forstand som dansk, engelsk og grønlandsk er sprog, og at der findes mange tegnsprog. Dansk, fransk, britisk og amerikansk tegnsprog er forskellige fra hinanden, og de er forskellige fra de orale sprog i de lande hvor de tales. Der findes også forskellige former for tegnstøttet kommunikation der bygger på de orale sprog, men de er ikke egentlige tegnsprog.

Ordet *modersmål* kan forstås på flere måder. I en lærebog der er tænkt til gymnasiet (Tore Kristiansen m.fl. (red.): Dansk Sproglære. København: Dansk lærerforening, 1996: 358) opregnes der fire forskellige karakteristika, der kan anvendes som kriterier:

1. det (eller de) sprog man lærer af sine forældre
2. det (eller de) sprog man lærer først
3. det (eller de) sprog man kan bedst
4. det (eller de) sprog man identificerer sig med.

De fire kriterier udelukker ikke nødvendigvis hinanden, og i det virkelige liv vil de ofte optræde sammen. Man kan vel diskutere om identifikationen er mulig uden at mindst ét af de tre andre kriterier er opfyldt. Men de fleste

identificerer sig uden tvivl med det eller de sprog som er deres modersmål efter et eller flere af de tre første kriterier.

Bemærk at man kan have flere modersmål. Hvis man er vokset op med forældre som taler hvert sit sprog, fx dansk og spansk, så kan man have begge som modersmål. Mange fra det tyske mindretal i Sønderjylland har dansk som dagligt talesprog og tysk som skole-, kirke- og kultursprog, så både dansk og tysk kan siges at være deres modersmål. Man bør ikke overse at flersprogethed er helt almindeligt og nødvendigt i mange lande i verden.

Tegnsprog kan være modersmål efter alle fire kriterier:

1. Børn af tegnsprogstalende forældre har tegnsprog som modersmål i den første forstand, hvad enten de er døve eller hørende.
2. De fleste døvfødte har tegnsprog som modersmål i den forstand at det er det sprog de har lært først. De kan have lært det af deres forældre, men daginstitutioner og skoler spiller også en vigtig rolle for de fleste.
3. De fleste døve har tegnsprog som modersmål i den forstand at det er det sprog de kan bedst, også selv om det ikke er det første sprog de har lært. Døvblevne kan have tilegnet sig et oralt sprog først, og det kan jo evt. leve videre som skriftsprog, men også i dette tilfælde kan man altså sige at tegnsproget er deres modersmål.

4. Døve tegnsprogstalende identificerer sig normalt med tegnsproget på samme måde som hørende identificerer sig med deres sprog.

OR

Generelle abonnementsvilkår

Levering

Nyt fra Sprognævnet udkommer 4 gange om året, i marts, juni, september og december. Hvis du midt i måneden endnu ikke har modtaget bladet, bedes du henvende dig til Dansk Sprognævn for at få tilsendt et erstatningseksempplar.

Betaling

Abonnementet betales forud, og opkrævning sker i januar, enten ved at Dansk Sprognævn sender dig et indbetalingskort (til betaling på posthuset, i banken eller via netbank) eller via BetalingsService (BS).

Som ny abonnent modtager du de numre der er udkommet i indeværende år, samt et indbetalingskort for et fuldt årsabonnement.

Pris

Prisen er 100 kr. om året. Du betaler for et år ad gangen, så selvom du opsiges dit abonnement midt på året, vil du stadig modtage og betale for resten af årets udgivelser.

Varighed og opsigelse

Abonnementet løber indtil du opsiges det skriftligt, enten per brev eller mail. Seneste frist for opsigelse er 10. december. Det er ikke gyldig opsigelse blot at undlade at betale. Ved opsigelse af abonnementet skal du huske selv at opsiges en evt. betalingsaftale med BS.

Flytning

Flytning skal du meddele per telefon, mail eller brev. Ved henvendelser om abonnementet skal du have dit abonnementsnummer klar.

Nyt fra Sprognævnet

2012/2 · juni

Luder og laban.

De grimme ord i to generationer 1

Speltmor, curlingmor

og andre mødre 9

SPØRGSMÅL OG SVAR

Må jeg få en til is? 12

Pluralis af iPad og iPhone 13

Dalai Lama eller dalai lama? 13

Er tegnsprog et modersmål? 14

Næste nummer udkommer i september 2012

Ansvarshavende redaktør: Sabine Kirchmeier-Andersen

Redaktionssekretær: Jørgen Nørby Jensen

ISSN 0550-7332

Layout: Falcon Grafisk Design · Dtp: Malchow A/S

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 100 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement hos Sprognævnet.

Usignede artikler og artikler med initialer giver udtryk for Sprognævnets mening. Artikler med navn giver ikke nødvendigvis i enhver henseende udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Abonnement mv.:

Telefon: 33 74 74 09 eller
moerch@dsn.dk

Spørgetelefon: 33 74 74 74

(Mandag-torsdag 10-12 og 13-15)

www.dsn.dk

www.sproget.dk